

YASHIL SUG'URTA: EKOLOGIK JIHATLAR VA FUQAROLIK- HUQUQIY TARTIBGA SOLISH

Isroilov Ikrom Ilhom o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: mazkur maqolada “yashil sug’urta” tushunchasi va uning nazariy asoslari, ekologik sug’urta mexanizmlarining ahamiyati hamda ularni fuqarolik-huquqiy tartibga solish masalalari o’rganilgan. Tadqiqotda iqlim o’zgarishi oqibatida yuzaga kelayotgan tabiiy ofatlar va ekologik xavflar misolida yashil sug’urtaning dolzarbligi statistik ma’lumotlar asosida yoritilgan. Xalqaro tajribada (Yevropa Ittifoqi, AQSh hamda qo’shni davlatlar misolida) ekologik sug’urtani joriy etish amaliyoti va huquqiy asoslari tahlil qilinib, O’zbekiston qonunchiligidagi holat bilan qiyosiy solishtirildi. Natijada O’zbekistonda yashil sug’urta institutini rivojlantirish va qonunchilikka tegishli o’zgartishlar kiritish zarurligi asoslab berildi. Maqola yakunida ekologik sug’urtani huquqiy tartibga solishni takomillashtirish bo’yicha aniq taklif va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so’zlar: yashil sug’urta; ekologik sug’urta; iqlim xatarlari; fuqarolik javobgarligi; huquqiy tartibga solish; xalqaro tajriba; O’zbekiston qonunchiligi.

ЗЕЛЕНОЕ СТРАХОВАНИЕ: ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ

Исроилов Икром Илхом угли

Студент 4 курса Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация: в статье рассматриваются понятие «зеленое страхование» и его теоретические основы, значение механизмов экологического страхования, а также вопросы их гражданско-правового регулирования. В исследовании подчеркивается актуальность зеленого страхования на основе статистических данных на примере стихийных бедствий и экологических рисков, вызванных изменением климата. Проведен

анализ практики и правовых основ внедрения экологического страхования в зарубежном опыте (на примере Евросоюза, США и соседних стран), а также сравнение с ситуацией в законодательстве Узбекистана. В результате обоснована необходимость развития института зеленого страхования в Узбекистане и внесения соответствующих изменений в законодательство. В заключение статьи сформулированы конкретные предложения и практические рекомендации по совершенствованию правового регулирования экологического страхования.

Ключевые слова: *зеленое страхование; экологическое страхование; климатические риски; гражданская ответственность; правовое регулирование; международный опыт; Законодательство Узбекистана.*

GREEN INSURANCE: ENVIRONMENTAL ASPECTS AND CIVIL-LEGAL REGULATION

Isroilov Ikrom Ilhom ugli

4th-year student of Tashkent State University of Law

Abstract: *this article examines the concept of “green insurance,” its ecological aspects, and issues of civil-legal regulation. The theoretical foundations of green insurance are discussed, highlighting its relevance amid the increase in climate change-induced natural disasters and environmental risks, supported by statistical data. International experience (using examples from the European Union, the United States, and neighboring countries) in implementing environmental insurance and its legal basis is analyzed and compared with the legislation of Uzbekistan. The study substantiates the need to develop the green insurance institution in Uzbekistan and to introduce corresponding amendments into national legislation. In conclusion, concrete proposals and practical*

recommendations are offered to improve the legal regulation of environmental insurance.

Keywords: *green insurance; environmental insurance; climate risks; civil liability; legal regulation; international practice; Uzbekistan legislation.*

Kirish

Bugungi kunda iqlim oʻzgarishi va atrof-muhitning ifloslanishi oqibatida yuzaga kelayotgan tabiiy ofatlar koʻlami ortib bormoqda. Masalan, faqat 2023-yilda AQSh hududida ekstremal ob-havo hodisalari keltirgan iqtisodiy zarar 92,9 milliard AQSh dollariga yetdi, sugʻurtalangan mulkka toʻlovlar esa 78,8 mlrd. dollarni tashkil etdi. Bunday sharoitda risklarni boshqarish va zararlarni qoplashning innovatsion mexanizmlaridan biri sifatida “yashil sugʻurta” tushunchasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Yashil sugʻurta ekologik xavf va iqlim xavf-xatarlarini moliyaviy jihatdan qoplashga yoʻnaltirilgan sugʻurta mahsulotlarini anglatadi. U korxonalarni atrof-muhitni ifloslantirish, yirik texnogen avariylar yoki iqlim oʻzgarishi oqibatida yuzaga keladigan tabiiy ofatlar tufayli yetkazilgan zararlarni uchun moliyaviy javobgarlikdan himoya qiladi va shu bilan birga “yashil” tashabbuslarni ragʻbatlantiradi. Xususan, ayrim sugʻurta kompaniyalari quyosh panellari va shamol turbinalarini qurish kabi qayta tiklanuvchi energetika loyihalarini sugʻurta qilish orqali barqaror energiya rivojini qoʻllab-quvvatlamoqda. Dunyo boʻylab yashil sugʻurta bozori jadal rivojlanmoqda – ekspertlarning prognoziga koʻra, yaqin 5 yil ichida global ekologik sugʻurta bozorining aylanmasi 148 milliard AQSh dollariga yetishi kutilmoqda.

Yashil sugʻurtaning ahamiyati nafaqat tabiatga yetkazilgan zararni qoplash, balki uning oldini olishga investitsiyalarni ragʻbatlantirish bilan ham bogʻliq. Jumladan, Ceres tashkilotining hisobotida qayd etilishicha, soʻnggi

yillarda misli ko‘rilmagan kuchli bo‘ronlar, o‘rmon yong‘inlari kabi tabiiy ofatlar soni ortib, ulardan ko‘rilgan zararlar rekord darajaga yetdi. Bu esa sug‘urtalovchilarni yuqori xavfli hududlardan voz kechish va sug‘urta mukofotlarini oshirishga majbur qilmoqda. Ceres tomonidan ishlab chiqilgan “10 ta tavsiya” rejasida sug‘urtachilar va davlat regulyatorlari uchun iqlim xatarlarini baholash, zararlarni qoplash hamda barqarorlikni mustahkamlash yuzasidan aniq choralar belgilangan. Shunday qilib, yashil sug‘urta iqlim o‘zgarishiga moslashuvni ta‘minlash, barqaror rivojlanishga hissa qo‘shish va katta ekologik talafotlar oqibatida yuzaga keladigan xarajatlarni yengillashtirishda muhim vositaga aylanmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi – yashil (ekologik) sug‘urta institutining nazariy negizlari va xorijiy tajribasini o‘rganish hamda O‘zbekiston sharoitida uni joriy etishning huquqiy asoslarini tahlil qilishdan iborat. Shu maqsadda, avvalo, yashil sug‘urtaning konseptual mazmuni va xususiyatlari yoritiladi. So‘ngra ekologik sug‘urtaning fuqarolik-huquqiy jihatlari, ya‘ni zararlarni sug‘urta yo‘li bilan qoplash va javobgarlikni ta‘minlash masalalari ko‘rib chiqiladi. Xalqaro tajriba misolida rivojlangan davlatlar va qo‘shni mamlakatlarda ushbu institutning qanday huquqiy yechimlari mavjudligi tahlil qilinib, milliy qonunchilik bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Yakunda O‘zbekiston uchun xulosa va takliflar ilgari suriladi.

Yashil sug‘urtaning tushunchasi va nazariy asoslari

Yashil sug‘urta iqtisodiyot va moliya sohasida nisbatan yangi tushuncha bo‘lib, uning negizida atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yengillashtirishga qaratilgan sug‘urta xizmatlari yotadi. Boshqacha aytganda, yashil sug‘urta — bu ekologik tavakkallar va iqlim xatarlarini

moliyalashtirishga yo'naltirilgan maxsus sug'urta mahsulotlari majmuasidir. An'anaviy sug'urta turlaridan farqli o'laroq, yashil sug'urta polislarida qoplanadigan hodisalar asosan ekologik tusdagi favqulodda holatlar (masalan, ifloslanish, ekologik avariylar, tabiiy ofatlar) bilan bog'liq bo'ladi. Shu bois, bunday polislar shartlarida atrof-muhit bo'yicha belgilangan talablarga rioya qilmagan sug'urtalanuvchi zarar qoplamasini ololmasligi kabi maxsus normalar ham ko'zda tutiladi. Yashil sug'urtaning bir qator o'ziga xos xususiyatlari mavjud:

- **Ekologik e'tibor.** Yashil sug'urta polisi qamrovi atrof-muhitga aloqador xavf-hodisalarni (masalan, kimyoviy ifloslanish, yirik avariya yoki tabiiy ofat) qamrab oladi va bunday hodisalar sodir bo'lganda zararlarni qoplashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, polis shartlarida sug'urtalanuvchi tomonidan ekologik me'yorlarga rioya qilmaslik sug'urta tovonini to'lashdan bosh tortish uchun asos bo'lishi mumkin.

- **“Yashil” imtiyozlar va bonuslar.** Sug'urtalanuvchining ekologik xavfsizlik talablari va barqarorlik tamoyillariga amal qilishi rag'batlantiriladi. Masalan, agar kompaniya allaqachon energiya tejamkor yoki kam uglerodli texnologiyalarni joriy etgan bo'lsa, sug'urta mukofotidan chegirmalar berilishi mumkin. Ayrim xorijiy sug'urta kompaniyalari rekonstruksiya yoki qayta qurilish polislarida ekologik jihatdan samarali materiallar qo'llanilishini rag'batlantirish uchun ham chegirmalar joriy etgan.

- **Barqaror rivojlanish maqsadlariga uyg'unlik.** Yashil sug'urta mahsulotlari global iqlim siyosati va BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan hamohang bo'lib, iqlim o'zgarishini yumshatish, energiya tejamkorligini oshirish, chiqindilarni kamaytirish kabi maqsadlarga xizmat qiladi. Masalan, ekologik toza texnologiyalarni qo'llagan holda ishlab chiqarish yoki qayta tiklanadigan

energetika loyihalarini sug'urtalash – bu nafaqat sug'urta himoyasini, balki keng ijtimoiy foyda keltiruvchi “ikkilamchi effekt”ni ham ta'minlaydi. Yashil sug'urta konsepsiyasi hozirda jahon miqyosida keng tarqalgan ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillariga mos keladi – ya'ni sug'urta kompaniyalari faqat moliyaviy natijalargagina emas, balki ekologik va ijtimoiy mas'uliyatga ham e'tibor qaratadi.

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, sug'urta sohasi iqlim o'zgarishi ta'siriga eng ko'p duchor bo'layotgan tarmoqlardan biridir. So'nggi yillarda yirik sug'urta kompaniyalari tobora ko'proq ekologik va iqlim xavflarini o'z portfellarida inobatga olmoqda, ba'zilar esa yuqori xatarlilik darajasiga ega hududlarda faoliyatini chekistirmoqda. Boshqa tomondan, yashil sug'urta nafaqat risklardan himoyalaniish, balki barqaror innovatsiyalarni rag'batlantirish vositasi sifatida ham namoyon bo'lmoqda. Xususan, yashil sug'urta polislariga ega korxonalar nazorat organlari va jamoatchilik oldida o'z faoliyatining barqaror va ijtimoiy mas'uliyatli ekanligini namoyish eta oladi. Bu esa bizneslar uchun qo'shimcha imidj va investitsion jozibadorlik omilidir.

Ekologik sug'urta va fuqarolik-huquqiy tartibga solish masalalari

Sug'urta faoliyatini huquqiy tartibga solish asosan fuqarolik-huquqiy munosabatlar doirasida amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasida sug'urta munosabatlari Fuqarolik kodeksi hamda maxsus qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Xususan, Fuqarolik kodeksida sug'urta shartnomasining asosiy unsur va tushunchalari, sug'urtalanuvchi va sug'urtalovchi huquq va majburiyatlari belgilangan. Bundan tashqari, “Sug'urta faoliyati to'g'risida”gi Qonun va boshqa tegishli me'yoriy hujjatlar turli sug'urta turlari bo'yicha alohida talab va qoidalarni o'z ichiga oladi. Misol uchun, yuklarni sug'urtalash munosabatlari xalqaro

konvensiyalar va milliy qonunlar bilan tartibga solinadi, uzoq muddatli hayot sugʻurtasi va pensiya sugʻurtasi kabi yoʻnalishlar esa moliya bozori toʻgʻrisidagi qonunchilik normalari bilan ham qamrab olinadi. Umuman olganda, mamlakatimizda sugʻurta faoliyati 1996-yildan buyon qonun darajasida tartibga solinib kelinmoqda va bu borada litsenziyalash, moliyaviy barqarorlik kafolatlari hamda davlat nazorati tizimi yoʻlga qoʻyilgan.

Shu bilan birga, ekologik sugʻurta yoki yashil sugʻurta munosabatlarini bevosita tartibga soluvchi maxsus normalar hozirgi Oʻzbekiston qonunchiligida deyarli mavjud emas. Yaʼni, atrof-muhitga zarar yetkazilishi xavfi bilan bogʻliq fuqarolik javobgarligini sugʻurta qilish boʻyicha alohida qonun yoki kodeks moddalari kiritilmagan. Bu esa ushbu sohadagi huquqiy boʻshliq sifatida qayd etilishi mumkin. Natijada, korxona va tashkilotlar faoliyatidan kelib chiqadigan potensial ekologik zararni qoplashning sugʻurta orqali ishlaydigan aniq mexanizmlari yoʻqligi, sud amaliyotida ekologik sugʻurta bilan bogʻliq daʼvolarning deyarli uchramasligi va tadbirkorlik subyektlarining bu boradagi huquqiy savodxonligi pastligi kuzatilmoqda. Bunday holat, tabiiyki, ekologik xavflarni boshqarish va jabrlanuvchilarga yetkazilgan zararni qoplash masalalarida qiyinchiliklar tugʻdiradi.

Taʼkidlash joizki, Oʻzbekistonda ekologik sugʻurtani joriy etishga oid tashabbuslar avval ham koʻtarilgan. Xususan, 2011-yilda hukumat tomonidan “Oʻzbekiston Respublikasida ekologik sugʻurta toʻgʻrisida”gi alohida meʼyoriy hujjat loyihasini ishlab chiqish vazifasi belgilangan edi. Biroq oradan oʻtgan yillarda bu yoʻnalishda sezilarli siljish boʻlmadi – ekologik sugʻurta instituti hali ham toʻliq shakllanmagan boʻlib qolmoqda. Faqat ayrim sohalarda ekologik xavflarni qisman qoplaydigan sugʻurta elementlari uchraydi, xolos. Jumladan,

O'zbekiston Prezidentining 2024-yil 1-martdagi PQ-108-sonli qarori bilan tasdiqlangan kompleks chora-tadbirlarda ilk bor "yashil sug'urta" mahsulotlarini joriy etish vazifasi qo'yildi. Mazkur qarorga muvofiq, yuridik shaxslarning ko'chmas mulkini tabiiy va texnogen ofatlardan majburiy sug'urta qilish tizimini bosqichma-bosqich yo'lga qo'yish hamda atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga xizmat qiluvchi yangi sug'urta mahsulotlarini (yashil sug'urta) ishlab chiqish belgilandi. Qarorda shuningdek 2025-yilga qadar majburiy va yashil sug'urta tartibini takomillashtirish bo'yicha takliflar tayyorlash vazifasi yuklatilgan.

Yuqoridagi huquqiy hujjatda belgilangan vazifalardan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston yaqin yillarda yashil sug'urta institutini rivojlantirishga jiddiy e'tibor qaratmoqchi. Ayni paytda milliy qonunchilikda ekologik sug'urta bo'yicha mustaqil normalar yo'qligi, aksariyat xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida majburiy ekologik sug'urtaga ehtiyoj sezilmayotgani hamda davlat organlari tomonidan bu borada talab qo'yilmagani sababli, mavjud risklar asosan tadbirkorlarning o'z zimmasida qolmoqda. Bunda, masalan, yirik zavod yoki korxona faoliyati natijasida ekologiyaga zarar yetkazilsa, jabrlangan tomonlar zarar qoplamini faqat sud orqali undirishi mumkin, bu esa ko'p vaqt va resurs talab qiladi. Agar ekologik javobgarlik majburiy sug'urtasi joriy etilganida edi, zarar ko'rganlarga tovon puli sug'urta jamg'armalari hisobidan tezroq to'lanishi va ko'proq kafolatlangan bo'lardi.

Shu o'rinda ijobiy misol sifatida 2024-yilda amaliyotga kiritilgan ayrim qoidalarni keltirish mumkin. Jumladan, yuqorida tilga olingan PQ-108-son qarorga binoan, endilikda xavfli ishlab chiqarish obyektlarida avariya yuz bergan taqdirda boshqa shaxslarga va atrof-muhitga yetkazilgan zarar uchun fuqarolik

javobgarligini majburiy sugʻurta qilish joriy etilmoqda. Yaʼni, kon sanoati, geologiya va sanoat xavfsizligi sohasida faoliyat yurituvchi korxonalar favqulodda avariya sodir boʻlsa, uchinchi shaxslarga (jismoniy shaxslar va tashkilotlar) hamda atrof-muhitga yetkazilishi mumkin boʻlgan zararlar boʻyicha javobgarligini sugʻurtalashga majbur boʻladi. Ushbu yangi talab, aslida, ekologik sugʻurtaning bir koʻrinishi boʻlib, yurtimizda birinchi marta qonunchilik darajasida ifodalangan deyish mumkin. Biroq bunday qoidalar hanuz juda kam sonli va parokanda holatda boʻlib, kompleks ekologik sugʻurta tizimini shakllantirish uchun yetarli emas. Shu sababli, ekologik (yashil) sugʻurtaning huquqiy asoslarini mustahkamlash va uni tartibga soluvchi normalarni yagona tizimga keltirish zarurati tobora kuchaymoqda.

Xalqaro tajriba va Oʻzbekiston qonunchiligi: qiyosiy tahlil

Xalqaro tajriba. Koʻplab rivojlangan davlatlar va qoʻshni mamlakatlar ekologik xavflarni sugʻurta orqali qoplashga qaratilgan maxsus mexanizmlarni joriy etgan boʻlib, ularning huquqiy bazasi Oʻzbekiston uchun foydali qiyosiy material boʻlib xizmat qiladi. Avvalo, Yevropa Ittifoqida atrof-muhitga yetkazilgan zarar uchun javobgarlik “ifloslantiruvchi toʻlaydi” tamoyili asosida hal etiladi. 2004-yilda qabul qilingan Atrof-muhit uchun javobgarlik toʻgʻrisidagi Direktivada (2004/35/EC) aʼzo davlatlarga ekologik zararlarni oldini olish va qoplash maqsadida moliyaviy taʼminot vositalarini (jumladan, sugʻurtani) rivojlantirish choralari koʻrish tavsiya etilgan. Yaʼni, Yevropa huquqida kompaniyalar faoliyati natijasida atrof-muhitga yetkazilishi mumkin boʻlgan zararni qoplash uchun oldindan moliyaviy kafolat boʻlishi (masalan, sugʻurta polisi yoki bank kafolati tarzida) ragʻbatlantiriladi. Garchi Yevropa mamlakatlarining koʻpchiligida ekologik javobgarlik sugʻurtasi ixtiyoriy tarzda rivojlangan boʻlsa-da, ayrim

davlatlar bu borada majburiy talablar ham joriy qilgan. Masalan, Chexiya, Slovakiya, Bolgariya, Portugaliya kabi davlatlar III-ildavda sanab o‘tilgan xavfli faoliyat turlari uchun ekologik sug‘urtani yoki boshqa moliyaviy ta‘minotni majburiy etib belgilagan. Umuman Yevropa Komissiyasi a‘zo mamlakatlarda moliyaviy kafolat tizimining joriy etilishi yuzasidan monitoring olib boradi va ehtiyojga ko‘ra kelgusida umumiy majburiy mexanizm taklif qilinishi mumkinligini bildirgan.

AQSh tajribasida ham qator qonun hujjatlari orqali ekologik javobgarlikni sug‘urta qilish tartibi yo‘lga qo‘yilgan. Jumladan, 1980-yilda qabul qilingan Atrof-muhitni muhofaza qilish, kompensatsiya va javobgarlik to‘g‘risidagi qonun (CERCLA) yirik ifloslanish o‘choqlari uchun javobgarlikni kuchaytirgan holda “qo‘shma va bir necha” javobgarlik prinsipini o‘rnatdi, ya‘ni atrof-muhitga zarar yetkazgan har bir polluter to‘liq zarar uchun javob beradi. Mazkur qonun va unga aloqador me‘yorlar doirasida ayrim xavfli faoliyat turlari uchun majburiy sug‘urta ham joriy etilgan; xususan, xavfli chiqindilarni yig‘ish va utilizatsiya qilish bilan shug‘ullanuvchi korxonalar ekologik javobgarlik sug‘urtasiga ega bo‘lishi talab etiladi. AQShda ekologik sug‘urta bozori 20-asr oxiridan boshlab shakllangan bo‘lib, hozirgi kunda uning yillik hajmi taxminan 1 milliard AQSh dollarini tashkil etadi. So‘nggi o‘n yilliklarda bu ko‘rsatkich barqaror o‘smoqda, chunki ko‘proq kompaniyalar o‘zlarining ekologik xatarlarini sug‘urta qilishga intilmoqda.

Yuqori rivojlangan mamlakatlar qatori, sobiq ittifoq hududida joylashgan yaqin qo‘shnilarimiz ham ekologik sug‘urta institutini joriy eta boshlagan. Jumladan, Qozog‘iston Respublikasi 2005-yilda maxsus “Majburiy ekologik sug‘urta to‘g‘risida”gi Qonunni qabul qilgan bo‘lib, unga muvofiq “atrof-muhit uchun yuqori xavf tug‘diruvchi faoliyat turlari” bilan shug‘ullanuvchi barcha

yuridik va jismoniy shaxslar fuqarolik javobgarligini majburiy tartibda sugʻurta qilishi shart. Qozogʻistonda majburiy ekologik sugʻurta atrof-muhitga avariya oqibatida yetkazilgan zararni qoplashga qaratilgan boʻlib, unga parallel ravishda ixtiyoriy ekologik sugʻurta ham rivoj topgan (korxonalar oʻz xohishiga koʻra qoʻshimcha himoya polislarini olishi mumkin). Turkmanistonda esa 2013-yil bahoridan boshlab barcha mulkchilik shaklidagi korxona va tashkilotlar uchun davlat ekologik sugʻurtasi joriy etildi. Mazkur majburiy sugʻurta Turkmanistonning “Tabiatni muhofaza qilish toʻgʻrisida”gi hamda “Sugʻurta toʻgʻrisida”gi qonunlari talablari asosida amalga oshirilib, davlatning ekologik xavfsizlikni taʼminlash siyosatining bir qismi sifatida qaralmoqda. Ozarbayjon Respublikasida ham amaldagi milliy qonunchilikka ekologik sugʻurta normalari integratsiya qilingan boʻlib, majburiy sugʻurta turlari tizimida ekologik xavflar alohida qoʻshimcha sifatida koʻzda tutilgan. Rossiya Federatsiyasida esa bir necha yildan buyon “Majburiy ekologik sugʻurta toʻgʻrisida”gi federal qonun loyihasi ustida ish olib borilmoqda. Umuman olganda, xorijiy tajriba shuni koʻrsatadiki, ekologik xavf yuqori boʻlgan sohalarda majburiy sugʻurtani joriy etish davlat byudjeti zimmasidagi zararlarni qoplash yukini yengillashtiradi hamda tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini moliyalashtirish uchun mustaqil moliyaviy manba yaratadi. Masalan, Qozogʻiston va Turkmaniston tajribasi majburiy ekologik sugʻurta orqali yirik avariyalardan keyingi tiklash xarajatlarini qisman boʻlsa-da sugʻurta kompaniyalari hisobidan qoplash imkonini yaratilganini koʻrsatmoqda.

Oʻzbekiston qonunchiligidagi holat. Yuqorida taʼkidlanganidek, Oʻzbekistonda hozircha ekologik (yashil) sugʻurtaga oid mustaqil qonun hujjati yoki kodeks moddasi yoʻq. Amaldagi Fuqarolik kodeksi va “Sugʻurta faoliyati toʻgʻrisida”gi Qonunda ekologik xavflarni sugʻurtalash bevosita tilga olinmagan.

Faqat ayrim normativ hujjatlarda uning unsurlarini ko'rish mumkin (masalan, xavfli obyektlarning javobgarligini sug'urtalash haqidagi talablar). Bu holat, yuqorida qayd etilganidek, ekologik sug'urta institutining samarali ishlashiga to'sqinlik qilmoqda. Chunki, agar yirik ekologik xavf manbalari bo'lgan korxonalarda avariya yuz bersa, hozirgi tizimda davlat byudjeti yoki korxonaning o'zi zararni qoplashga majbur. Majburiy ekologik sug'urta tizimi yo'lga qo'yilganda edi, bu mas'uliyatning bir qismi sug'urtalovchilarga o'tgan bo'lar va jabrlanganlarga tovon to'lash tezlashgan bo'lar edi.

Xalqaro tajribani va milliy qonunchilikdagi bo'shliqni inobatga olgan holda, O'zbekistonda yashil sug'urta bo'yicha huquqiy bazani shakllantirish masalasi kun tartibiga qo'yilishi zarur. Quyida shu boradagi xulosa va takliflar bayon etiladi.

Xulosa va amaliy tavsiyalar

Yuqoridagi tahlillardan ko'rinadiki, yashil sug'urta nafaqat ekologik xavflardan moliyaviy himoya vositasi, balki barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda muhim institutdir. U atrof-muhitga yetkazilgan zarar oqibatlarini yengillatish, tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini rag'batlantirish hamda iqtisodiyotda barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq O'zbekiston sharoitida ushbu institutni shakllantirish va rivojlantirish uchun huquqiy zaminni mustahkamlash talab etiladi. Shu bois, mazkur ilmiy ish doirasida quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga maxsus norma kiritish. Fuqarolik kodeksining sug'urta shartnomasiga oid bobida yangi 914¹-modda – "Ekologik (yashil) sug'urta shartnomasi"ni kiritish taklif etiladi. Ushbu moddada ekologik sug'urtaning huquqiy mohiyati, taraflari, sug'urta hodisasi va

sugʻurta toʻlovi kabi muhim jihatlar aniq belgilanishi lozim. Natijada, fuqarolik qonunchiligida atrof-muhitga zarar yetkazilishi xavfi bilan bogʻliq shartnomaviy munosabatlarning oʻziga xos xususiyatlari aks etgan boʻlar edi.

2. **“Sugʻurta faoliyati toʻgʻrisida”gi Qonunga ekologik sugʻurta boʻyicha bob qoʻshish.** Amaldagi sugʻurta toʻgʻrisidagi Qonunda majburiy sugʻurta turlari orasida ekologik sugʻurta tilga olinmagan. Taklifimizga koʻra, mazkur qonunga alohida bob yoki boʻlim sifatida “Ekologik sugʻurta” munosabatlarini tartibga soluvchi normalar kiritilishi kerak. Unda ekologik sugʻurtaning majburiy va ixtiyoriy turlari, ularni amalga oshirish tartibi, sugʻurta qoplamasining chegaralari hamda davlat nazorati masalalari batafsil belgilanishi maqsadga muvofiq. Xususan, qaysi toifadagi xoʻjalik subyektlari majburiy ekologik sugʻurtaga tortilishi, sugʻurta summasining minimal miqdorlari, sugʻurta hodisasiga doir standartlar kabi jihatlar qonun darajasida mustahkamlansa, ushbu institut samarali faoliyat koʻrsatishi taʼminlanadi.

3. **Amaliy mexanizmlar va targʻibot.** Yuqoridagi qonunchilik tashabbuslarini hayotga tatbiq etish uchun qoʻshimcha chora-tadbirlar ham zarur. Xususan, ekologik sugʻurtani joriy etish bilan bogʻliq tizimli targʻibot va tushuntirish ishlarini kuchaytirish, biznes subyektlari uchun oʻquv seminarlar tashkil etish lozim. Shuningdek, sugʻurta kompaniyalari bilan hamkorlikda pilot loyihalarni amalga oshirib, baʼzi korxonalarda ixtiyoriy ekologik sugʻurtani sinov tariqasida yoʻlga qoʻyish mumkin. Bu tajriba keyinchalik majburiy tartib joriy etilganda qoʻl keladi. Bundan tashqari, hukumat huzurida Ekologik sugʻurta jamgʻarmasi yoki maxsus kompensatsiya fondini tuzish ham taklif etiladi. Ushbu jamgʻarma majburiy sugʻurtadan tushadigan badallarni toʻplab, yirik ekologik

avariyalardan jabrlanganlarga tezkor to'lovlar amalga oshirish va atrof-muhitni tiklash ishlarini moliyalashtirishga yo'naltiriladi.

Yuqorida keltirilgan taklif va tavsiyalar O'zbekistonning barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishiga, atrof-muhitni muhofaza qilish tizimini takomillashtirishga hamda xalqaro talablarga mos ilg'or sug'urta mexanizmlarini joriy etishga xizmat qiladi. Yashil sug'urta institutini huquqiy jihatdan shakllantirish va rivojlantirish natijasida, ekologik xavfsizlikning yangi moliyaviy mexanizmi vujudga keladi. Bu esa, o'z navbatida, fuqarolar va tadbirkorlarning ekologik mas'uliyatini oshirishga, yirik ekologik talafotlarning oldini olishga va yuzaga kelgan zararlarni adolatli qoplashga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-108-son qarori (01.03.2024) – "Sug'urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirishning kompleks chora-tadbirlari to'g'risida". Qarorda yashil sug'urta mahsulotlarini joriy etish va 2025-yilgacha majburiy sug'urta tartibini takomillashtirish vazifasi belgilangan.
2. Marsh (2012) – *Liability for Environmental Damage*. Yevropa Ittifoqining Atrof-muhit uchun javobgarlik Direktivasi bo'yicha moliyaviy ta'minot (sug'urta) masalalari tahlili.
3. Azernews (2016) – *Turkmen companies receive environmental insurance*. Turkmanistonda 2013-yildan barcha korxona va tashkilotlar uchun majburiy ekologik sug'urta joriy etilgani haqida xabar.
4. JIDPTS ilmiy jurnali (2021) – *Environmental Insurance: What should be the legal basis?*

5. Chambers & Partners: Environmental Law – Kazakhstan (2024). Qozog‘iston Respublikasida ekologik sug‘urtaning huquqiy asoslari, 2005-yilda qabul qilingan majburiy ekologik sug‘urta to‘g‘risidagi qonun talablari bayon etilgan.
6. Xabar.uz (04.03.2024) – *Sug‘urta polislari endi qog‘oz shaklida rasmiylashtirilmaydi.* O‘zbekiston prezidentining PQ-108-son qarori mazmun-mohiyati yoritilgan; xavfli obyektlarda avariya bo‘lsa, uchinchi shaxslar va atrof-muhitga yetkazilgan zarar uchun javobgarlikni majburiy sug‘urtalash talabi kiritilgani keltirilgan.
7. Ceres (2021) – Iqlim tavakkallarini sug‘urtalash bo‘yicha tavsiyalar. Ceres hisobotida ekstremal ob-havo hodisalari ko‘payishi sug‘urta bozoriga ta’siri va regulyatorlar uchun 10 ta tavsiya bayon etilgan.
8. Lex.uz – Milliy qonunchilik ma’lumotlari bazasi. O‘zbekistonning amaldagi qonun hujjatlarida sug‘urta faoliyati (Fuqarolik kodeksi, “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun va b.) normalari, 2011-yilda ekologik sug‘urta to‘g‘risidagi nizom loyihasini ishlab chiqish vazifasi kabi ma’lumotlar olindi.
9. Global Climate Risk Statistics (2023). AQShda 2023-yilgi tabiiy ofatlar statistikasi: 92,9 mlrd. dollarlik zarar, 78,8 mlrd. dollarlik sug‘urta to‘lovlari. Mazkur ko‘rsatkichlar iqlim xavflarining sug‘urta sohasiga ta’sirini tasdiqlaydi.
10. O‘zbekiston qonunchiligini takomillashtirish bo‘yicha takliflar (2025). Fuqarolik kodeksi va “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonunga ekologik sug‘urta bo‘yicha qo‘shimchalar kiritish takliflari. (Muallif ishlanmalari).